

Strukturní rysy komunikace. Oldřich Uličný (ed.): Struktura v jazyce, jazyk v komunikaci

Liberec: Technická univerzita v Liberci, 2017

Miloslav Vondráček

Ústav pro jazyk český AV ČR, v. v. i., Praha

Pedagogická fakulta Univerzity Hradec Králové

vondracek@ujc.cas.cz, miloslav.vondracek@uhk.cz

Editor sestavil vitráž z lingvistických studií zaměřených synchronně i diachronně, na jazyk i řeč, na češtinu spisovnou, běžně mluvenou i nářeční. Spojovacím prvkem, zřejmým už z názvu, je funkčně strukturní přístup k jazyku a komunikaci, odkazující k Pražskému lingvistickému kroužku, resp. Pražské škole. V metodologickém úvodu O. Uličný zdůrazňuje také nezanedbatelný vliv slovenské lingvistiky a rozšiřuje in-spirační pole na československou lingvistiku vyvíjející se jako synergický celek – což autor recenze díky generační zkušenosti a současným kontaktům potvrzuje a vítá. Prostoru se dostává i přístupům kritickým či konkurenčním, které zvolenou centrální perspektivu nijak nezpochybňují. Kromě metodologie spojuje dílčí lingvistické exkurzy i materiálové východisko – korpusy současné psané i mluvené češtiny.

Termíny zvolené pro název publikace volně odkazují ještě hlouběji, ke strukturalismu a de Saussurově opozici langue : parole / jazyk : řeč. Tak čtenář dostává možnost ověřovat si ve dvanácti různorodých, ale vzájemně souvisejících a provázaných kapitolách, jak se systém a struktura jazyka promítají do řeči, nechávající v ní jako v autentickém komunikačním prostředí svědectví o své existenci; povaha systému a struktury se tak zvláště v diachronně pojatých studiích ukazuje jako proměnlivě dynamická, s variabilitou vázanou na hypotetické jazykové roviny a další faktory sociálního, pragmatického či kognitivního rázu.

V hutné precizní vstupní kapitole (I/1) nabízí **Ondřej Bláha** vhled do sféry **syntaktických funkcí pádových forem**, o níž máme jako lingvisté své představy – jež se tváří v tvář korpusovému materiálu ukazují jako správné v globálním směřování, ne však přesné v odhadu masivnosti vývojového proudu; přesněji mohou se jevit jako předimenzované vinou vstřícnosti generalizacím dílčích postřehů. Srovnáním rozsáhlého korpusového vzorku publicistického jazyka z roku 1915 a 2015, čítajícím v součtu kolem 30 tisíc slovních tvarů, autor dospívá ke zjištění, že k proměně syntaktických rolí pádů dochází, ale v míře menší, než jakou bychom čekali. Hovoří o pozvolné syntaktizaci pádu, pozbývajících některé sémantické rysy, jež bezprostředně neslouží k vyjadřování vztahů mezi větnými komponenty. Výraznější změny zaznamenává u genitivu posilujících v roli neshodného atributu, dokumentuje spíše okrajové zvýrazňování objektové funkce akuzativu na úkor pádů sémantičtějších,

omezený ústup lokálu i v adverbialní platnosti a nepatrné prosazování nominativu v neprospěch instrumentálu v predikativní funkci, přičemž všechny změny se pohybují v řádu desetin až nízkých jednotek procent.

Kromě těchto základních vývojových trendů má podle O. Bláhy nominativ tendenci stát se výhradním subjektivním pádem (autor recenze tento vývoj ilustruje i teoretickými argumenty), konkurenci mu netvoří ani predikativní instrumentál, ve většině konstrukcí nahraditelný univerzálnějším nominativem. Genitiv i díky četným sekundárním předložkám opouští větněčlenské pozice objektu, stává se pádem nominální skupiny – pádem přívlastkovým. U dativu dominuje funkce druhého objektu na úkor funkcí vedlejších. Tendence akuzativu být prvořadě pádem objektu zvláště vyniká ve srovnání s dalšími slovanskými jazyky; na poli češtiny se navíc akuzativ jednoznačně prosazuje ve valenčním poli slovesných neologismů s obligatorní objektovou vazbou. Uplatnění lokálu v roli objektu mírně ustupuje, dominuje jeho platnost adverbialní (byť i ta slábne vlivem adverbíí) s postupnou další diferenciací funkcí. O instrumentálu ve verbo-nominálním predikátu již zmínka padla – ani přes jistou módnost se nestává v této roli primárním pádem.

O. Bláha potvrzuje směřování k přirozenému souladu pádových významů a funkcí pádu, ačkoli je vývoj systému jako celku subtilnější, než by bylo možno očekávat pod vlivem nápadných periferních jevů. Předpokládá, že v méně konzervativní mluvené komunikaci může být zvýraznění syntaktické povahy pádu silnější. Frekvenční zastoupení pádů ve staré češtině mohlo být rovnoměrnější díky tomu, že pády plnily rozmanité sémanticko-syntaktické funkce bez těsné vazby k rolím větněčlenským.

Na **instrumentál předložkový**, přesněji na funkci předložky *s* v instrumentálových vazbách a na dynamiku těchto konstrukcí soustředila pozornost **Hana Prokšová** (1/2). Téma nahlíží v kontextu evropského jazykového areálu se zvláštním zřetelem k jazykům západoslovanským, pro něž je/bylo dosud příznačné formální odlišování instrumentální a komitativní platnosti instrumentálu (na komitativní roli váže autorka i typologii zmíněných jazyků). Ve sledovaném vývoji shledává projev unifikační tendence patrné do jisté míry i v okolních jazycích. Autorka vhodně upozorňuje na skutečnost, že větněčlensky je předložka vnímána jako součást pádové formy, zatímco v závislostní syntaxi se jeví jako dominanta nominální skupiny a může být vnímána jako jednotka samostatná; hovoří proto o jisté významotvorné autonomii prepozic projevující se v dynamice předložkových a bezpředložkových pádů obecně.

H. Prokšová připomíná předložkově instrumentálové hypotaktické vyjádření koordinace (*otec s matkou*) volně přecházející v platnost atributivní (*koláč s povidly*), zmiňuje specifickou analytickou sekundární předložku *spolu s* a obdobné deverbální skupiny v *souladu s*, v *souvislosti s*, udržující si obligatorní pádovou vazbu původních sloves, především se ale zaměřuje na povahu instrumentálu při predikátorových slovesech. Neustálenost předložkové vazby ukazuje na slovesech typu *šetřit (s)*, *chlubit se (s')*, *hýbat (s)* s různě hodnocenými odlišnostmi významovými a stylovými. Uvádí příklady vazeb tradičně bezpředložkových, z nichž je ovšem patrné, že ani ty nebudou – se stejnými dopady – předložkové kompletace ušetřeny (pozn. MV).

Mezi pragmatickými motivy zdůrazňuje autorka především výhodnost reduovaného souboru výrazových prostředků pádu, projevující se synergicky zejména ve spojení se zájmeny, resp. jejich *n*-formami (*nalepit s ní, prát s ní* – ‚páskou‘, ‚pračkou‘). Podstatný je i argument kognitivní – posilování konceptu sounáležitosti na úkor nástrojovosti objektu (*jet s autem*).

Svatava Škodová se dlouhodobě zabývá mj. slovesy pohybu v nezákladních sémanticko-syntaktických rolích. Tak je tomu i ve studii soustředěné na **sloveso jít tvořící složku analytického predikátu** (I/3). Sleduje sémantické vyprazdňování slovesa – ústup významu translokačního či obecně kynetického/funkčního ve prospěch vyjádření iniciální fáze progresivního děje označeného infinitivem slovesa (*jdeme spát*), nebo možnosti nastání děje, tj. funkce modální (*nejde odolat*). Hovoří-li autorka o gramatikalizaci slovesa *jít* ve spojení s infinitivem jiného slovesa, odkazuje tím implicitně ke stavu, který dokumentuje dále A. M. Černá obligatorním spojením supina jako historického neurčitého tvaru plnovýznamového slovesa označujícího cílový děj/stav se slovesem pohybu, zpravidla *jít* (II/5, s. 158) – pozn. MV.

Autorka konfrontuje svá zjištění s dřívějšími příklady L. Saicové Římalové, přičemž u konstrukci typu *jdeme koupit* připouští dvojí možnou interpretaci ve smyslu ‚chůzí se přemístit za účelem nákupu‘ nebo ‚v blízkém okamžiku koupit‘. Výtečně postihuje i sémantickou mezihodnotu metaforického pohybu vyjádřenou konstrukcemi *jít dělat jako dělník, jít luštit název*. Upozorňuje tak na neprototypické užívání slovesa *jít* a na proces ustalování jeho gramatických funkcí, získávaných v analytickém predikátu.

Vojtěch Veselý s **Barborou Štěpánkovou** předkládají zevrubnou strukturalistickou (lexikálně-syntaktickou) **analýzu výrazu jediný** (I/5). Na tomto lexému demonstrují zásadní kvalitativní změnu ve zpracování nového lexikografického díla, oživující tak – více či méně explicitně – i otázku relevance kritérií slovnědruhové klasifikace a pojetí větných členů. Současně ověřují, že některé z významů, stereotypně po-/přepisovaných dosavadními slovníky, jsou již neživé.

Lexém *jediný*, hodnocený tradičně jako adjektivum, řadí vzhledem k základní složce jeho sémantiky – významu čísla 1 – k číslovkám, pro invariantní hodnotu ‚jen jeden‘ k číslovkám solitérním (*má jediné dítě*). Konstatují přitom, že vztah výrazu k číslu 1 může být zvláštní, pro číslovky netypický. Autor recenze s tímto přístupem sympatizuje, byť s numerálií jako slovním druhem nepočítá a výraz by hodnotil jako (solitérně) numerální adjektivum. Ve skupině dalších druhů slov však považuje sémantickou specifikaci uplatněnou V. Veselým a B. Štěpánkovou, jež dá vyniknout dalším významům variantním, za pregnantní.

Na pozadí stávajících popisů dokumentují autoři dosud víceméně nerefektovanou aktualizace částicovou lexii s významem ‚jen‘, ‚pouze‘ (*jediná já jsem nebyla chráněná*) v těsném postavení před restrigovaným výrazem, popř. v postpozici (*cara chrání on jediný*). Autor recenze dodává, že pro částicovou platnost může hovořit omezeně přípustná alternace s formálním adverbium (*jedině já jsem nebyla chráněná*), vylučujícím změnu slovosledu, ev. užití komponentu *jako* (**já jediné jsem nebyla*

chráněná/*já jako jediné jsem nebyla...). S výrazem *jediný* porovnávají autoři význam vytykácí částice *samotný, sám*. Výraz *jediný* řadí ve srovnatelných kontextech k částicím omezovacím zdůrazňovacím, zatímco výrazy *sám, samotný* k částicím zahrnovacím s příznakem překvapivosti.

V odloučeném postavení, jestliže slovosledně náleží k přísudku, má výraz *jediný* syntaktickou platnost doplňku určovacího, jakkoli odlišného od doplňků prototypických (*bratr se jako jediné nestyděl*).

V záporných větách nabývá výraz významu ‚žádný‘, podle autorů tedy i platnosti zájmena záporného, s nímž je částečně synonymní – v závislosti na počitatelnosti denotátu řídicího substantiva (*nesvítlo jediné/žádné okno* vs. *neměl žádný/*jediný vliv*). Autor recenze by jej hodnotil relativně shodně – jen s jiným akcentem – jako pronominální numerální adjektivum.

Cenná část kapitoly se zabývá podmínkami jedno-/víceznačnosti vět s výrazem *jediný* (*povodni odolal jediné tábor; jediné dva tábory odolaly*). V dalším oddílu autoři sledují limity výše naznačené synonymie (*neměl žádný/jediný/ani jeden důkaz : žádný vliv*).

Studie **Ludmily Veselovské** se týká podobného tématu – výrazu *málo* v **kvantifikovaných jmenných frázích** (I/4), označeného zde proklamativně za číslovku – přičemž autorka současně zdůrazňuje jeho obecnou kategoriální ambiguitu. Autorka se snaží nástroji generativní morfo-syntaktické analýzy odhalit/eliminovat úskalí tradiční slovnědruhové taxonomie, jež podle jejího soudu není schopna jednoduchým a zobecnitelným způsobem vystihnout specifika podobných modelů. Vychází z obecné (strukturnalistické) definice číslovek, podle možnosti i z deskripce chování konkrétního výrazu, který je spárován a sledován paralelně s výrazem *mnoho*.

Autorka pozoruje chování obou výrazů ve strukturních (přímých) pádech a v pádech nepřímých (lexikálních), jakož i mimo nominální skupinu – v platnosti adverbia. Morfém *mál-/mal-* ve funkci lexikálního prefixu eviduje ve složených zájmenech a kompozitech typu *maloměsto, malorážka, malomyslný*, kde mu připisuje plnou gramatikalizaci, navrhuje sledovat rozdíly mezi lexikální a gramatikalizovanou variantou.

Kategorie číslovek je podle L. Veselovské definována nikoli jako jednotka, ale jako soubor charakteristik často na sobě nezávislých, jejichž spojování je pro hlubší jazykovou analýzu nepřínosné. Lexém *málo* vytváří dvě paradigma: stupňovatelnost ukazuje k adjektivům/adverbiím, dílem je schopno i substantivní flexe; syntaktické argumenty však adekvátní hodnocení dále ztěžují. Autorka považuje za metodologicky nežádoucí klasifikovat touž slovní formu jako substantivum ve strukturním pádu, jako adjektivum/adverbium v pádu lexikálním; poukazuje k původně (hloubkově) adjektivní povaze lexémů *málo/mnoho*.

Na korpusových datech autorka ověřuje, do jaké míry naplňuje číselně užitý výraz *málo* zmíněná paradigma – a vedle nich třetí, tzv. číslovkové. Dochází k závěru, že směrodatné charakteristiky adjektivní/adverbiální a substantivní, zmiňované normativními gramatikami, splňuje jako příznakové substantivum (singulárové neutrum), přičemž se v lexikálních pádech vyhýbá kombinacím s nepočítatelnými substancemi,

a v kombinaci s jiným číselným výrazem jako jeho ustrnulý pandán s podpůrnou funkcí (*několik málo*). Jako číslovka základní s heterogenním paradigmatickým je nedoložen; paradigmatická nedostatečnost je kompenzována dalším lexémem. Autorka soudí, že disociace slovnědruhových charakteristik (pád, shoda, distribuce) nesvědčí o dostatečnosti tradičních zhruba deseti slovních druhů jako univerzální taxonomie jednotek jazykového systému. Jinými slovy – v tradiční slovnědruhové klasifikaci nalézá zobecnění shluku samostatně existujících nezávislých charakteristik, jež je třeba samostatně zkoumat a vysvětlovat jejich typologicky podmíněné kombinace.

K saussurovskému systému/langue směřuje i kapitola **Štěpána Šimka**, zaměřená na **rekonstrukci formální a významové stránky lexémů přiekora, přiekořizn, přiekořizna (I/6)** z „parolových“ podkladů pro tvorbu Staročeského slovníku. Tyto jednotky hodnotí jako synonymní, přičemž úsilím o slovotvornou analýzu (přecházející pochopitelně v rozklad etymologický) naznačuje, že se jedná o slovotvorné varianty. Odkrývá předčeský původ těchto dějových jmen s významem „příkoří, pohana, potupa, urážka“, resp. „křivda, nespravedlnost“.

V editorově intenci byl i poukaz k projevům strukturních rysů jazyka v komunikaci. Kapitoly věnované řeči/parole začínají hodnotnými návraty k pramenům pojmu jazyková kultura a postupnému formování axiologických kritérií, mezi nimiž se systematicky objevuje vedle noremnosti a adekvátnosti s nástupem strukturalistické lingvistiky, tj. Pražské školy. První tři oddíly se více či méně dotýkají i kodifikace spisovného jazyka.

Martin Prošek se zkušenostním základem daným dlouholetou poradenskou praxí rekognoskuje a kriticky hodnotí **současný stav jazykové kultury (II/1)** včetně nezbytného posouzení jejích cílů, metod, nástrojů, pojmoslovného aparátu. Rekapituluje odbornou diskusi vyvolanou v minulosti F. Čermákem, P. Sgallem a P. Vybíralem, následovanou později alternativním konceptem minimální intervence V. Cvrčka. V souvislosti s jistým rozparem mezi očekávanými a reálnými dopady kodifikace hovoří o stigmatizaci oboru ústící v úpadek zájmu o obor mezi mladými lingvisty, resp. o potřebě zbavit jazykovou kulturu ideologického nánosu, demotivujících přístupů označujících jazykově kultivační činnost za nežádoucí a nelegitimní.

Autor se vrací k cílům klasické teorie jazykové kultury, spočívajícím v pěstění spisovného jazyka. Nezbytně se tak dostává ke kritériím spisovnosti, případně k alternativnímu pojetí prestižní variety jazyka (standardní češtině) a opodstatnění útvarevého členění vůbec. Oprávněně dospívá k dílčímu skeptickému závěru, že i prestižní útvar ustavený výhradně na základě empirických dat samotnými lingvisty by byl neproblematický nanejvýš pro ně. Autor recenze dodává, že s dopady většinové volby různého typu má tato společnost zkušenost; sféra jazyka jich i v proměnlivých společenských podmínkách zůstala ušetřena patrně proto, že při obecné znalosti původního významu slova *kultura* dokážeme domyslet důsledky rezignace na každodenní péči o prostředí, v němž žijeme, včetně klimatu jazykového.

V souvislosti s možným přečehováním reálné schopnosti kodifikace ovlivnit stav jazyka zvažuje M. Prošek efekt tištěných a elektronických zdrojů poučení o jazyce,

mezi něž nepochybně patří Internetová jazyková příručka. Na zřetel bere i další nástroje zpracování přirozeného jazyka – morfologické analyzátoři, korpusy ap., mezi něž lze řadit nejspíš i korekturní a slovníkové služby textových editorů (pozn. MV). Mezi místy možného poučení eviduje i svépomocně vznikající diskusní fóra, tvořená přirozeně decentralizovanými skupinami mluvčích projevujících zájem o jazyk. Je zřejmé, že ze strany nelingvistické veřejnosti je poptávka po jazykovém poradenství vysoká a jazyková kultura je považována za závažné společenské téma.

Za zmínku stojí i autorův postřeh, že mimopražští lingvisté neodmítají jazykovou kulturu jako disciplínu, ani její metody a způsoby uplatňování, ba co víc, aktivně naplňují tradiční jazykovědné postuláty Pražské školy, uplatňující i hodnotové postoje k jazyku a jeho kultivaci. Právě v těchto intuicích a axiologických přístupech vidí leckdy jedinou argumentační bázi nezbytnou pro posouzení empirických dat.

Kritériím jazykové správnosti se věnuje i **Martin Beneš** (II/2). Jako východisko volí konceptualizaci jazyka z perspektivy tzv. ontologického socialismu. Z ní, resp. z pravidla tzv. sdílených znalostí odvozuje kritérium jazykové správnosti jako míru shody s touto regulí (lze připomenout podobnou teorii oprávnění a závazků, pozn. MV). Na tomto teoretickém pozadí představuje další, tradičně užívaná, v čase proměnlivá kritéria jazykové správnosti jako dříve zohledňovanou historičnost, doloženost v jazyce lidovém nebo jazyce dobrého autora, estetičnost, logičnost, účelnost, srozumitelnost, významovost, nezbytnost, ev. soulad s jazykovým citem; nověji pak systémost, adekvátnost funkcím, noremnost, popř. kritérium přijatelnosti z hlediska regionálního chápání spisovnosti, resp. územní akceptovatelnosti jazykového prostředku (O. Uličný) a kritérium většinové volby mluvčími (V. Cvrček).

Některá ze zmíněných kritérií mohou být prizmatem zvoleného teoretického základu shledána odbornickými, zvláště tehdy, jestliže se jazykový prostředek navzdory neshodě s nimi, avšak ve shodě se sdíleným pravidlem dostane do užívání a je mluvčími považován za správný. Autor skepticky konstatuje, že odbornická kritéria jsou interakčním partnerům většinou zcela cizí. Situaci ilustruje poznámkou, že případné problémy autentických uživatelů v autentických situacích nejsou řešitelné spekulací lingvistů, zda konkrétní prostředek vyhovuje jejich kritériím. Současně hovoří o tom, že otázkou není, zda jazykový prostředek (ne)může narušit strukturu jazyka, ale zda (ne)ruší jeho uživatele.

Tradiční kritéria jazykové správnosti nemají stejnou váhu, se zřetelem ke komunikační praxi jsou hierarchizována. I přesto nejspíš mohou jen podporovat či tlumit výše zmíněná sdílená pravidla.

Žádoucí detail vnáší do komplexní tematiky jazykové kultury exkurz na periferii jazykového systému – do oblasti **proprií a jejich kodifikace** (II/3) – zprostředkovaný **Kamilou Smejkalovou**. Téma je přitažlivé už tím, že propriální sféra se od apelativní v mnohém liší, především v rovině morfologické, v důsledku pak i zvláštnostmi kodifikačního procesu, který není jen záznamem jazykové normy; ta se vzhledem k nízké frekvenci jazykových jevů ani nemůže vytvořit. Z praktických potřeb vzniká proto apriorní kodifikace založená na kritériu systémosti a vývojové progresivnosti.

Autorka nabízí vhléd do problémů spojených s tvaroslovnou a slovtvornou stránkou vlastních jmen, posléze s pravopisem velkých písmen (tedy zejm. s antroponymy, toponymy a chrématonymy, jejich skloňováním, tvorbou slovtvorných derivátů, v případě antroponymy zejm. s přechylováním). Právě pro výlučnost propriální oblasti mohou být kodifikační přístupy podnětem i pro přístup k jevům centrálním.

Typem jazykového materiálu – antroponymy a toponymy – na K. Smejkalovou částečně navazuje **Alena M. Černá** kapitolou o **češtině nejstarší knihy tábořské** (II/5). Jde o cenný diachronní doklad dynamiky jazykového systému odrážející se v konkrétních parolových realizacích – autentických datovaných zápisech z první poloviny 15. století, pořízených v průběhu zhruba dvaceti let devíti písaři.

Autorka dokumentuje vývoj jazykových rovin v jejich vzájemné provázanosti, tj. roviny hláskové, tvaroslovné, syntaktické, zvláštní pozornost věnuje rovině lexikální (se složkou apelativní a propriální), především ustavující se právní terminologii. Stejně závažné jsou ovšem poznatky o konstituování normy úřední komunikace, základů pozdějšího administrativního stylu.

Jiný typ faktorů ovlivňujících vývoj jazykového systému při stejné šíři jazykových jevů reflektuje **Sergej Skorvid** v kapitole zaměřené na **současný stav** češtiny, resp. **českých přistěhovaleckých nářečí** (II/6), udržujících se v malých enklávách Krasnodarského kraje a Omské oblasti Ruské federace.

Tyto dialekty jsou důsledkem migrace rodin českých rolníků od konce 60. let 19. století na černomořské pobřeží severního Kavkazu a druhotně pak počátkem 20. století z ukrajinského Čechohradu na Sibiř. Autor zaznamenává podstatné znaky fonetické, morfologické a lexikální, z nichž vyvozuje jihozápadočeský a severovýchodočeský původ dialektů. Ty souběžně odrážejí dlouhodobý vliv ruštiny, zčásti i ukrajinštiny; bez výraznějších jazykových dopadů na česká nářečí zůstala koexistence s polskými mluvčími ve smíšených obcích. Mimo dialektologicky relevantní informace o vývoji jazykového systému pod tlakem systémů jinojazyčných a jinonářečních přináší text i metainformace důležité z hlediska sociolingvistického.

Není lepšího důkazu vzájemné provázanosti langue a parole než poukaz ke **koherenci mluvených textů** (II/4), který předkládá s využitím korpusu mluvené češtiny **Petra Poukarová**; neboť komunikát, má-li být jako komunikát vnímán, má systémovou oporu v textu a textotvorných (strukturotvorných) principech. Téma nebylo zvoleno náhodně; vychází ze zkušenosti, že mluveným komunikátům a spontánním nepřipraveným dialogům zvláště je často přisuzována nižší/nízká míra koherence, popř. i koheze, aniž by byly dále zkoumány prostředky, jakými se jí – odlišné, nikoli však nepřítomné – dosahuje.

Autorka dokumentuje prostředky soudržnosti komunikátu na situacích, kdy mluvčí sám utváří svou promluvu, mluvčí je v promluvě přerušen komunikačním partnerem a následně v komunikaci pokračuje, nebo je formování komunikátu věcí všech účastníků hovoru.

Mezi základní prostředky textovosti (v míře, v jaké spolu slova text a textil, textura etymologicky souvisejí – pozn. MV) patří tematické posloupnosti, na lexikální a gra-

matické úrovni paradigmatické vztahy ve slovní zásobě, pronominální a deiktické prostředky v širokém smyslu včetně časoprostorových orientátorů, spojovací prostředky, opakování, valence, kongruence, tedy i dokončování syntaktických struktur, intonace, uplatnění částic apod.

Publikace je dobrým obrazem současné lingvistické bohemistiky, která je kompetentní pojednat témata procházející napříč hypotetickými rovinami jazyka, napříč hypotetickými útvary jazyka, napříč časovými i geografickými souřadnicemi, reflektovat konstrukty typu jazyk i řeč, aniž by ztrácela jistotu v předmětu bádání, smyslu tohoto bádání a jeho cílech, nacházejíc oporu ve struktuře poznávaného i poznávajícího. K tomu má dostatek nadhledu a síly, aby byla schopna nerezignovat na hodnotová kritéria, dobírat se jich, formulovat je a uplatnit, vyjádřit osobnostní postoje, protože na nich stojí nejen jazyková kultura, jak o ní hovoří M. Prošek, ale kultura obecně.